

*О.А. Маруцак,
асистент кафедри історії та теорії
держави і права, конституційного та адміністративного права
Чернігівського державного технологічного університету*

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1950 РОКУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ

Україна проголосила всебічне забезпечення прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю [1]. Визнання на конституційному рівні природних невід'ємних прав людини, і права на повагу до гідності людини в тому числі, а також права після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України), активно включило наше суспільство в процес міжнародного співробітництва у сфері забезпечення прав людини. Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави стало прийняття її у 1995 році до Ради Європи та ратифікація Верховною Радою України Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року та протоколів до неї. Все це свідчить про те, що органи законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронні органи повинні вчитися працювати у нових умовах, спираючись на міжнародний досвід у галузі прав людини.

Відповідно до статті 9 Конституції України з моменту ратифікації та набрання чинності для України Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини стала частиною національного законодавства, а це означає, що Україна зобов'язалася привести своє законодавство у відповідність із Конвенцією. Більше того, Україна повністю визнала на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від особи або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладання спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [2].

На шляху до євроінтеграції Верховною Радою України прийнято низку нових законів, які відповідають вимогам Європейського Союзу. Зокрема прийняті і діють нові Кримінальний, Сімейний, Цивільний, Господарський та інші кодекси, при відправленні судочинства запроваджено апеляційний розгляд справ, який є більш прогресивним ніж попередній - касаційний, заборонено застосування смертної кари як виду покарання, змінено порядок обрання запобіжного заходу - взяття під варту.

Верховний Суд України вперше висловився щодо застосування міжнародно-правових актів при здійсненні правосуддя українськими судами, у своїй постанові «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 року [3]. Більш детально Верховний Суд України висловив свою позицію, вносячи зміни до своєї постанови «Про судову практику про

відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року №4. У цій Постанові, зокрема зазначено, що «відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Зокрема, до них належить ратифікована Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод яка, як і інші міжнародні договори, підлягає застосуванню при розгляді справ судами». В цій Постанові більше немає посилань на Європейську Конвенцію, однак в цілому Постанова Пленуму Верховного Суду відповідає правовим підходам і стандартам Європейського Суду з прав людини. Так, у ній вказано, що «критична оцінка певних фактів і недоліків, думки та судження, критичні рецензії творів не можуть бути підставою для задоволення вимог про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Однак, якщо при цьому допускаються образи чи порушення інших захищених законом прав особи (розголошення без її згоди конфіденційної інформації, втручання в приватне життя, тощо), то це може тягнути за собою відшкодування моральної шкоди» [4].

З лютого 2006 року на території України діє Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї, з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [5].

Аналіз судової практики показує, що місцеві суди, постановляючи рішення, які за своїм змістом не суперечать Конвенції, утримуються від посилання на неї. Причина, на нашу думку, полягає у відсутності практики її застосування, роз'яснень з цього приводу і головне – нерозуміння можливості прямого посилання на Конвенцію як на закон України.

Конвенція про захист прав і основоположних свобод є найголовнішим документом – Конституцією, матеріальним і процесуальним кодексами для Європейського Суду з прав людини. Останній же, будучи самодостатньою юридичною інституцією, використовує свої попередні рішення в конкретних справах як прецедентні, тобто вони є прикладом для наступних рішень.

Адже для держав-учасниць Конвенції, і України в тому числі, знання і використання прецедентів Суду, що сформувалися під час застосування її норм, є запорукою дотримання міжнародно-правових зобов'язань, які випливають з цього акта. Конкретні судові рішення формально обов'язкові тільки для тих держав, що виступають відповідачами в конкретних справах. Однак інші країни фактично керуються ними при оцінці відповідності внутрішнього правового порядку вимогам Конвенції. У ряді випадків ці рішення спонукали держави, які не були стороною у певній справі, до удосконалення свого законодавства і правозастосовчої практики. Крім того, за трактуванням Суду, Конвенція – це не застиглий раз і назавжди документ, а живий договір, який підлягає тлумаченню з огляду на ситуацію, що склалася на певний час. Як було зазначено самим Судом, його завдання «розвивати норми, встановлені Конвенцією, яка має розглядатися як живий документ» [6, с.8]. Отже, рішення Суду можуть використовуватись не тільки у правотворчій, але й у правозастосовчій діяльності держави.

На жаль, наукова теорія, яка дісталася нам у спадок з радянських часів, розглядала права людини виключно з позитивістських позицій. На практиці це означає нехтування правами людини при проведенні слідчих та процесуальних дій, прийнятті процесуальних рішень тощо. Слід відмітити, що передбачені у Конвенції права вже закріплені в Основному Законі України і в ряді інших законів. І все ж таки, органи виконавчої влади, контрольно-наглядові, правоохоронні, за довгі роки привчені до правового нігілізму, неповаги до законів. У своїй діяльності вони як колись часто орієнтуються у своїй діяльності на відомчі нормативні акти, які часто суперечать закону, на основі якого вони були прийняті. Не сприяє подоланню цих негативних явищ і пануюча у суспільстві явна недооцінка права, низька правова культура, правовий нігілізм, зріст рівня злочинності, порушення принципів законності посадовими особами, в тому числі і органів дізнання та досудового слідства, відсутність належного правового механізму захисту і охорони прав, свобод, честі та гідності особи.

Хоч і повільно, але неухильно до українського суспільства приходить розуміння необхідності дійсного визнання людини найвищою соціальною цінністю, поваги до її прав і законних інтересів, захисту людської гідності від будь-яких посягань. Не аби яку роль у цьому процесі відіграє практика застосування Європейської конвенції 1950 року Європейським Судом з прав людини, тобто врахування у правозастосовчій практиці прецедентних рішень Європейського Суду. Саме прецедентне право, на нашу думку, має зіграти особливу роль при проведенні в Україні правової реформи. Більше того, визнання та застосування прецедентного права як правотворчими, так і правозастосовчими органами у процесі захисту та реалізації фундаментальних прав і свобод дозволить перейти від панування позитивістської правової моделі до сприйняття природно-правової концепції прав та свобод. Як слушно зазначив С. Шевчук, створене «прецедентне право надає правам людини необхідної конкретизації, визначає їхню юридичну природу, універсалізує їх розуміння і надає чіткості та ясності розумінню відповідних правових норм. Це стало можливим завдяки широкому застосуванню практичних підходів щодо прийняття судових рішень. Саме ці підходи забезпечили безпосередню дію норм про права людини шляхом суддівського формулювання певних юридичних конструкцій-силогізмів, згідно з якими вирішуються справи і які наповнюють права людини новим морально-етичним та гуманітарним змістом» [7, с.17-18]. Не можна також не погодитися із думкою С. Шевчука про те, що прецедентне право слугує додатковим джерелом права у процесі застосування та тлумачення конституційних норм про права людини, які збігаються з основними правами, закріпленими в нормах Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року [7, с.78].

Безперечно, судовий прецедент сприяє чіткості та універсалізації розуміння Конвенції, встановлює певні стандарти правосуддя, конкретизує та розвиває конвенційні положення, дає можливість правильно зрозуміти її суть. Рішення Європейського Суду, який з самого початку своєї діяльності став на позицію доктрини судового прецеденту, мають стати для правотворчих та правозастосовчих органів України, і органів досудового слідства у тому числі, керівними початками, основоположними засадами, принципами їх діяльності, так як доктрина судового прецеденту є дійсно надійним інструментом для захисту прав людини та її гідності.

Джерела

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Международные акты о правах человека : сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – 784 с.
3. Постанова Пленуму ВС України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» №9 від 01.11.96 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Постанова Пленуму ВС України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» №4 від 31.03.95 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index>
6. М.Дженіс, Р.Кей, Е.Бредлі Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. - К.: «АртЕж», 1997.
7. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. - К.: Видавництво «Реферат», 2002.

Г.П. Курабцева,

*асистент кафедри історії і теорії
держави і права юридического факультета*

Тавричского национального университета им. В.И. Вернадского

СОЗДАНИЕ ВОЕННО-ПОЛЕВЫХ СУДОВ В НАЧАЛЕ XX В. В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Катастрофическое поражение России в Русско-Японской войне и множество прочих факторов социально-экономического и политического характера, привели к началу в 1905 г. первой русской революции. Как это часто бывает, государство оказалось совершенно неготовым к потрясениям подобного масштаба, особенно потому, что они затронули важнейшие части государственной машины – армию и флот. Уже в 1904 г. в Севастополе произошло ряд волнений на черноморском флоте, одно из них вылилось в открытое выступление [1, с. 174]. В 1905 г. произошли восстания матросов на броненосце «Потемкин», в ноябре на «Очакове» и других кораблях [1, с. 178-185]. Впрочем, все они описаны в многочисленной литературе советского периода.

Принимаемые правительством меры оказались малодейственными. Введение военного положения в городах охваченных беспорядками (Одессе, Севастополе, Николаеве, Ялте и пр.), из-за неумелого действия полиции и жандармерии, в условиях ненадежности многих армейских подразделений было малоэффективно. Жесткая военная дисциплина так упорно насаждаемая в армии, в том числе с помощью специальной военно-судебной системы, в условиях нерешительности власти и активной деятельности революционных агитаторов оказалась подорванной. Для наведения порядка в стране, его изначально требовалось навести в вооруженных силах.

Учитывая чрезвычайность ситуации, меры принимаемые правительством также были чрезвычайными. В первую очередь, были ужесточены наказания за государственные и политические преступления в армии и флоте. Так, 9 мая 1905